
Instytut Badań Literackich - trzydzieści lat działalności.

Biuletyn Polonistyczny 21/2 (68), 1-8

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

BIULETYN
POLONISTYCZNY

KWARTALNIK

Rok XXI

Czerwiec 1978

Zeszyt 2 (68)

TRZYDZIEŚCI LAT INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH PAN

INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH
– TRZYDZIEŚCI LAT DZIAŁALNOŚCI

Dnia 24 lipca 1948 r. rozporządzenie Rady Ministrów powołało do życia Instytut Badań Literackich. Nowa w organizacji nauki polskiej placówka rozpoczęła działalność w listopadzie tego samego roku, początkowo jako instytut resortowy Ministerstwa Oświaty, następnie – Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego. Po powstaniu Polskiej Akademii Nauk uchwała Rady Ministrów z dnia 9 lipca 1952 r. zatwierdziła włączenie Instytutu Badań Literackich do akademickiej struktury organizacyjnej. Odtąd wszystkie prace IBL-u rozwijać się będą w ramach PAN, stanowiąc literaturoznawczy odcinek ogólnego programu naukowobadawczego Wydziału I Nauk Społecznych Akademii.

Utworzenie Instytutu Badań Literackich w r. 1948 poprzedzone było długą pracą przygotowawczą. W toku licznych spotkań i dyskusji skupione wokół Stefana Żółkiewskiego grono wybitnych przedstawicieli polonistyki rozważało cele i sposoby radykalnej zmiany sytuacji naukowej badaczy

historii i teorii literatury. Szło o stworzenie nowoczesnego, wyspecjalizowanego ośrodka naukowego, odpowiadającego zarówno bieżącym potrzebom społecznym, jak długofalowym zadaniom gromadzenia, rozwijania i utrwalania w świadomości zbiorowej wiedzy o literackim dorobku narodu. Nie zapominajmy, że kraj nasz ledwie wyszedł wówczas ze zniszczeń największej w swoich dziejach tragedii wojennej; że brak było kadry nauczającej, z gruzów powstawały szkoły, zagładzie uległa znaczna część zbiorów bibliotecznych, nie było pomocy naukowych; że z ogromnym poświęceniem reaktywowano dawne oraz zakładano nowe ośrodki polonistyki uniwersyteckiej. Rekonstrukcja i odbudowa nauki połączona była z realizacją zadań dotąd w historii narodu na taką skalę nie znanych: program rewolucji kulturalnej, program lewicy politycznej i najbardziej świątłych społeczników, realizowany z rozmachem i konsekwencją przez władze Rzeczypospolitej Polskiej wymagał jakościowych zmian w systemie oświaty, postulował oparty o dyrektywy markistowskie demokratyzm nauczania, aktywizację we wszystkich dziedzinach życia społecznego całego narodu. Do realizacji zadań na taką skalę potrzebny był mądry entuzjazm, świadomość ideowa celów, odpowiednio przygotowana kadra pracowników, organizacyjna podstawa działań dydaktycznych, prace o charakterze pomocy podręcznikowych. Zamysł stworzenia odrębnej placówki badań literackich odpowiadał na terenie polonistyki przełomowej sytuacji: ten nowy instytut miał być ważnym ogniwem kształtowania się postępowej myśli naukowej; miał w szybkim tempie przygotować odpowiednio sprawnych pracowników, odpowiednio bogate zaplecze materiałowo-dokumentacyjne dla przewartościowania i metodologicznej rewizji dorobku dotychczasowego; miał stworzyć realne przesłanki dla szybkiego i sprawnego wykonania zadań stawianych przed naszą dyscypliną przez społeczeństwo, przez program rządowy, przez markistowską dyrektywę partyjną.

Na długo przed oficjalnym powołaniem go do istnienia plan prac przyszłego Instytutu Badań Literackich wylaniał się w poczynaniach ludzi takich, jak właśnie Stefan Żółkiewski, Kazimierz Wyka, Kazimierz Budzyk, Tadeusz Mikulski, Maria Renata Mayenowa, a także Jan Kott, Wacław Kubacki, Ewa Korzeniewska, Jan Baculewski, Jadwiga Pietrusiewiczowa, Jan Zygmunt Jakubowski, Maciej Żurowski.

Zamysł przecież powołania placówki naukowej, organizującej na poziomie współczesnych potrzeb pracę badacza literatury, ma swą genezę dużo wcześniejszą: szukać go należy w kręgu radykalnej młodzieży z Koła Naukowego Polonistów Uniwersytetu Warszawskiego w latach jeszcze przedwojennych. Koło Naukowe Polonistów było wtedy, gdy tendencje faszystowskie i nacjonalistyczne rozszerzały się wśród studentów i młodej inteligencji, jednym z ośrodków myśli postępowej, ściśle związanej z polityczną lewicą. Najbardziej aktywni w tym środowisku byli: Kazimierz Budzyk, Dawid Hopensztand, Franciszek Siedlecki, Stefan Żółkiewski. Kierunki ich poszukiwań tak wspomina ten ostatni: "Odnowa wiedzy o literaturze dla tej młodzieży wyrastać miała przeto z krytyki pozytywizmu, z marksizmu, z naukowej socjologii literatury opartej na ścisłych teoretycznych wynikach, wolnej od impresjonizmu krytycznego, lingwistycznie rozumianej poetyki, morfologii dzieła".

Krytyczny stosunek tej grupy wobec naukowego konserwatyzmu i tradycjonalizmu, połączony z protestem przeciw faszyzacji kraju, wywołał potrzebę rozwiązań nowych, zrodził postulaty radykalnego unaukowania metodologii, powiązania działalności badawczej z polityczną lewicą komunistyczną. Hopensztanda zamordowali w czasie okupacji hitlerowcy. Siedlecki zmarł przedwcześnie w tym samym czasie. Budzyk i Żółkiewski znaleźli w Polsce Ludowej zrozumienie i warunki realizacji dawnych śmiałych projektów stworzenia wielkiego ośrodka literaturoznawczego, zainteresowali tym projektem wybitnych kolegów, takich jak Wyka i Mikulski, zyskali współpracę luminarzy polonistyki: Juliana Krzyżanowskiego, potem Konrada Górskiego, Stanisława Pignonia, Marii Dhuskiej, Stefani Skwarczyńskiej, Zygmunta Szweykowskiego i wielu innych.

Przy pełnym zrozumienia poparciem władz państwowych doszło tedy do urzeczywistnienia projektu - w warunkach przedwojennych utopijnego przecież: powstał w r. 1948 specjalistyczny instytut badań oraz dokumentacji historii literatury narodowej i teorii dzieła literackiego. O tej przemianie idei w organizacyjne ciało działającej zbiorowości tak po dwudziestu pięciu latach, z oceniającym rzecz dystansem, powiedział założyciel i pierwszy dyrektor IBL-u:

"Czy plany przedwojennych burmistrzów marzeń nie zamieszkałych

zostały spełnione? Nie wiem. Nie wiem, czy w ogóle marzenia bywają spełniane.

Ale Instytut w okresie swego ćwierćwiecza wprowadził marksizm do polskiego myślenia naukowoliterackiego, odegrał w tym zakresie pionierską rolę. Uściślił terminologię i unaukowił w wielu zakresach literaturoznawcze postępowanie badawcze, oparł je na mocnych fundamentach faktów i dobrze uświadomionych, i kontrolowanych przeto, założeń teoretycznych. Rozwinął bardzo znacznie i wzbogacił wiedzę o poetyce teoretycznej. Zgromadził imponującą dokumentację bibliograficzną i rzeczową rozwoju literatury.

Jest, przy udziale coraz nowych pokoleń badaczy, ciągle ośrodkiem żywej myśli, ciągle na nowo myśli awangardowej. Broni się przed rutyną i zastojem. A to dużo".

Czy po następnych pięciu latach, z uroczystej okazji 30-lecia naszej placówki, pracownicy i kierownictwo IBL-u mają prawo podpisać się pod tą wyważoną, ale przecież wysoką oceną dokonań i przydatności? Niech oceny dokonają inni, ci, którzy na swym biurku znajdują nasze książki; ci, którym Instytut miał swymi publikacjami pomóc w nauce, pogłębić wiedzę, ułatwić orientację w zasobach literackiej i ideowej puścizny; ci, którym miał dostarczyć sprawnych narzędzi badawczych.

Trzy pokolenia polonistyczne składają się w chwili obecnej na instytutową zbiorowość: jeszcze pokolenie założycieli, ich następcy i uczniowie, a także już uczniowie uczniów, najmłodsze pokolenie doktorantów IBL-u, którym gorąco życzymy długiej i świetnej przyszłości naukowej. Obecny skład pracowników, kierunki ich badań, organizacyjny podział zadań, baza materiałowa – to wszystko odbija w sobie historię 30-lecia, jest wynikiem sukcesów, pracowitości – a bez wątpienia i błędów – narastających się, owocujących, podlegających przemianom w ciągu tych trzech dziesiątków lat, tak brzemiennych i bogatych w wydarzenia społecznej i politycznej historii naszej współczesności. Tej współczesności uczestnikiem, aktorem o skromnych wprawdzie, ale wyraźnie określonych i potrzebnych dla ogółu zadaniach, Instytut Badań Literackich chciał być w sposób świadomy i odpowiedzialny.

I był.

Od początku istnienia Instytut Badań Literackich rozwijał ożywioną i wielostronną działalność. Jako naukowa placówka literaturoznawcza, podejmował i realizował zakrojone na szeroką skalę prace i badania w zakresie historii literatury polskiej, teorii i metodologii badań literackich, bibliografii, leksykografii i dokumentacji literackiej oraz edytorstwa naukowego. Przy wyborze tematyki badawczej uwzględniał zarówno potrzeby praktyki społecznej, jak wymogi dyscypliny i naukowego środowiska polonistycznego. Pragnął prowadzić badania nad zagadnieniami ważkimi ze społecznego i naukowego punktu widzenia. Do ich rozwiązywania angażował nie tylko własny potencjał badawczy – zapraszał do współpracy najwybitniejszych specjalistów z ośrodków uniwersyteckich i innych instytucji. Miało to istotne znaczenie w integracji środowiska polonistycznego i pozwalało na realizację śmiałych inicjatyw naukowych możliwych do podjęcia tylko w taki sposób i przy zastosowaniu kolektywnych metod pracy naukowej ("Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku", "Bibliografia literatury polskiej » Nowy Korbut«" itp.). Budowane na tej zasadzie kontakty i rozległą współpracę Instytutu z krajowymi ośrodkami polonistycznymi należy uznać za ważne osiągnięcie i istotny element życia naukowego dyscypliny.

Wzgląd na jej potrzeby nakazywał Instytutowi realizować syntezy (np. akademicki podręcznik "Historii literatury polskiej", "Dzieje literatury polskiej" w 3 tomach), prace o charakterze podręcznikowym czy pomoce dydaktyczne przeznaczone dla szkół wyższych (m.in. seria "Vademecum polonisty", "Słowniki literatury polskiej") bądź publikacje z zakresu bibliografii, leksykografii i dokumentacji literackiej ("Słownik polszczyzny XVI wieku", "Słownik języka A. Mickiewicza", "Polska bibliografia literacka", "Słownik współczesnych pisarzy polskich", "Bibliografia dramatu staropolskiego do powstania sceny narodowej", "Kronika życia i twórczości Adama Mickiewicza"), niezbędne jako wyposażenie warsztatu naukowego polonisty i podstawa materiałowo-źródłowa do wszelkich przedsięwzięć interpretacyjnych.

Taką rolę spełniały również krytyczne i popularnonaukowe edycje tekstów literackich, opracowane i wydawane przez Instytut (np. "Listy" E. Orzeszkowej, "Dramaty staropolskie", pozycje wydane w ramach Bi-

biblioteki Pisarzy Polskich, pierwsze tomy "Dzieł wszystkich" A. Mickiewicza, rozpoczęte edycje dzieł J. Kochanowskiego, S. Żeromskiego). Udostępniano w ten sposób utwory lub twórczość wielu pisarzy, co w warunkach powojennych miało szczególne znaczenie i wiązało się z koniecznością odbudowy zasobów bibliotecznych, a także polonistycznego warsztatu naukowego. Edycje – ze względu na różny ich charakter – przeznaczone były nie tylko dla specjalistów, ale i dla tzw. szerokiego kręgu odbiorców.

Uznanie środowiska naukowego zdobyły też poczynania Instytutu w dziedzinie socjologii i teorii literatury oraz metodologii badań literackich. Miały one poważny wpływ na świadomość teoretyczną badaczy, przyczyniały się do unowocześnienia metod i narzędzi stosowanych przez literaturoznawstwo polskie w okresie powojennym (por. serie Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej, Poetyka. Zarys encyklopedyczny, liczne pozycje z serii Historia i Teoria Literatury. Studia), a to m.in. dlatego, że Instytut potrafił na ogół sprawnie i bez opóźnień ogłaszać drukiem wyniki swoich badań. Do tego celu wykorzystywano czasopisma ("Pamiętnik Literacki", "Teksty", "Kwartalnik Prasy Polskiej", "Biuletyn Polonistyczny") oraz pozostające również w dyspozycji IBL-u serie wydawnicze¹ bądź inne możliwości w tej dziedzinie. Wydany osobno zestaw publikacji IBL PAN za lata 1948–1978, jak też znajomość jego dorobku w środowisku naukowym w kraju zwalnia z obowiązku zacytowania choćby przykładowo wybranych pozycji². Obok tak różnorodnej działalności naukowej Instytut Badań Literackich w poczuciu swoich powinności społecznych przywiązywał duże znaczenie do prac popularyzatorskich i w tej dziedzinie może poszczycić się niebagatelnymi osiągnięciami. O popularnych edycjach tekstów już wspomniano. Nie można również pominąć udziału placówki w zajęciach Wszechnicy Radiowej, w akcji odczytowej różnych towarzystw naukowych, także w ośrodkach pozawarszawskich, w organizowaniu wykładów dla maturzystów i przygotowywaniu podręczników dla szkół średnich czy w sprawowaniu patronatu nad Olimpiadą Języka i Literatury Polskiej.

Z poczucia powinności społecznych wypływa też delegowanie pracowników do prowadzenia wykładów, ćwiczeń i seminariów magisterskich

w szkołach wyższych, przy czym obejmują one tzw. dziedziny deficytowe, z których obsadzeniem ośrodki uniwersyteckie mają poważne kłopoty. Instytut udziela w ten sposób pomocy szkołom wyższym już od lat, przy czym takie zajęcia prowadzi ostatnio co roku ponad 20 osób w Warszawie, Lublinie, Gdańsku, Kielcach, Krakowie, Toruniu itd. Nie jest to jedyna forma tego rodzaju współpracy z ośrodkami uniwersyteckimi, ponieważ IBL, dysponując odpowiednimi możliwościami, bierze również udział w szkoleniu i podnoszeniu kwalifikacji młodej kadry uniwersyteckiej. Realizuje to poprzez udostępnianie swoich studiów doktoranckich przedstawicielom szkół wyższych bądź przyjmowanie ich na staże i kontrakty naukowe, traktując to jako świadczenie na rzecz środowiska polonistycznego. W ciągu trzydziestolecia Instytut wypromował 112 doktorów i 49 doktorów habilitowanych³.

Nie inaczej rzecz się ma, gdy idzie o zebrania i konferencje naukowe IBL PAN z udziałem przedstawicieli ośrodków uniwersyteckich – mają one dzięki temu rzeczywiście charakter ogólnopolski, spełniają ważną funkcję integrującą i odgrywają znaczącą rolę w życiu dyscypliny i środowiska polonistycznego⁴.

Dzięki osiągniętemu dorobkowi Instytut Badań Literackich stał się także atrakcyjnym partnerem do współpracy naukowej z placówkami zagranicznymi zarówno w krajach socjalistycznych, jak innych. Świadczy o tym liczba i skala przedsięwzięć naukowych realizowanych przez Instytut we współpracy z placówkami zagranicznymi, jego coraz częstsza obecność na sympozjach, zjazdach i konferencjach odbywających się zagranicą, coraz ściślejsze kontakty z instytutami z innych krajów – rozwijające się na podstawie wieloletnich planów współpracy dwu- i wielostronnej⁵.

Ma to niewątpliwie istotne znaczenie, gdy chodzi o rozwiązywanie pewnych problemów naukowych, szkolenie młodej kadry naukowej i prezentację wyników badań polskiego literaturoznawstwa zagranicą. Do tej ostatniej kwestii Instytut Badań Literackich PAN przywiązuje dużą wagę. I w tej dziedzinie też może poszczycić się godnymi rezultatami.

¹ Zob. niżej, s. 9: "O wydawnictwach Instytutu Badań Literackich".

² A. Piorunowa, C. Gajkowska, Wydawnictwa Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk 1948-1978, Warszawa 1978.

³ Zob. niżej, s. 14, "Doktoraty i habilitacje w IBL".

⁴ Zob. niżej, s. 24, "Konferencje naukowe historyczno- i teoretycznoliterackie IBL".

⁵ Zob. niżej, s. 64, "Kontakty zagraniczne IBL".

Dyrekcja
Instytutu Badań Literackich

O WYDAWNICTWACH INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH

Typ działalności Instytutu Badań Literackich decyduje o tym, że dokumentacją jego osiągnięć naukowych, formą, w jakiej te osiągnięcia są przede wszystkim podawane do wiadomości zainteresowanych, są wydawnictwa. Stąd tak ważna była zawsze dla Instytutu sprawa terminowego publikowania prac będących efektem realizacji jego planu naukowo-badawczego – zarówno prac indywidualnych, o charakterze monograficznym, jak zbiorowych, przynoszących wyniki imprez kompleksowych. Wobec bardzo dynamicznego wzrostu produkcji naukowej pracowników IBL, przekraczającej z reguły limity wydawnicze ustalane dla Instytutu, charakterystyczne stało się zjawisko publikowania części jego prac poza oficjalnym planem PAN, a to poprzez przekazywanie ich do realizacji różnym oficynom wydawniczym, które ogłaszają je w planie własnym, czasem z nadrukiem "Z prac Instytutu Badań Literackich", czasem nawet bez tego nadruku, co nie zmienia oczywiście faktu, że publikacje te stanowią niewątpliwy dorobek naszej placówki¹.

Przedstawiając w niniejszym zeszycie "Biuletynu" osiągnięcia IBL w okresie trzydziestu lat jego istnienia, nie można więc było pominąć obszernej informacji i o tym integralnym dziale prac, przy czym – ze względu na techniczną niemożliwość (brak miejsca!) wymienienia tu tytułów wszystkich pozycji wydawniczych, jakie wyszły spod piór pracowni-